

Zitierhinweis

Okurka, Tomáš: Rezension über: Frauke Wetzel, Heimisch werden durch Geschichte. Ústí nad Labem 1945–2017, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2021, in: Český časopis historický, 2022, 2, S. 474–478, <https://recensio-stag.lorax.syslab.com/r/f0917be49a8b4448b6be842cd2b052ac>

český časopis historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a–63a UrhG) zulässig.

Výše uvedené připomínky jsou ovšem spíše příspěvky do diskuse než kritikou. Faktem je, že Kerschbaumerova aktualizovaná práce je vědeckým počinem mimořádného významu a můžeme předpokládat, že nahradí dosud užívaná a zastaralá kompendia typu zmíněné studie Petera Frank-Döferinga.

Jan Županič

Frauke WETZEL

Heimisch werden durch Geschichte. Ústí nad Labem 1945–2017

(= Veröffentlichungen des Collegium Carolinum, Bd. 144)

Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht 2021, 364 s., ISBN 978-3-525-37093-3.

Dějiny Ústí nad Labem po druhé světové válce jsou tématem, kterým má smysl se zabývat nejen kvůli pochopení vývoje samotného města, ale také z hlediska obecnějších problémů poválečného Československa. K těm patří zejména důsledky nuceného vysídlení německého obyvatelstva nebo například otázky související s vývojem průmyslu, jehož bylo Ústí nad Labem významným centrem. Poválečný vývoj byl slušně zpracován v devadesátých letech v celkových *Dějínách města Ústí nad Labem*,¹ nicméně řada důležitých témat zde nemohla dostat takový prostor, jaký by si zasloužila.

Frauke Wetzel se zabývá kulturní vědou a působila po několik let v Ústí nad Labem jako kulturní manažerka. Práce *Heimisch werden durch Geschichte* (*Zdomácnění prostřednictvím dějin*) vznikla jako její disertace. Kniha nemá ambici být uceleným přehledem dějin města po druhé světové válce. Ústí nad Labem autorce slouží především jako příklad českého pohraničního města, na kterém zkoumá, jak se nové obyvatelstvo po válce identifikovalo s městem a regionem, jak vznikala obraz města, se kterým se mohli obyvatelé ztotožnit, a kdo ho vytvářel. Zároveň práce sleduje vztah bývalých německých obyvatel k městu jako ztracenému domovu a zabývá se rovněž vzájemným vztahem bývalých a současných obyvatel. Ústředním tématem knihy je tedy konstrukce identifikace s konkrétním místem či představou o něm. Důležitým pojmem je německý výraz *Heimat* a jeho české protějšky domov a vlast, jejichž rozdílné konotace autorka v úvodu rozebírá. Pro Wetzel je podstatný proces nacházení domova, respektive „zdomácnění“, který zakomponovala i do názvu knihy. Vnímá jej jako proces, ve kterém současně působí ideologický vliv politi-

1 Kristina KAISEROVÁ – Vladimír KAISER (eds.), *Dějiny města Ústí nad Labem*, Ústí nad Labem 1995.

ků a různých organizací, ale zároveň v něm hraje velmi důležitou roli individuální prožitek každého jednotlivce.

Samotný přehled dějin města po druhé světové válce (s exkurzem do dřívějšího období) je představen jen stručně v první kapitole a nepřináší nic překvapivého. Velký prostor je naopak věnován národnostnímu složení nového obyvatelstva v poválečném Ústí nad Labem, které je analyzováno ve druhé kapitole. V kontrastu se záměrem československých úřadů vytvořit v pohraničí po vysídlení Němců sociálně a etnicky homogenní společnost bylo národnostní složení obyvatel velmi pestré. Kromě Čechů (starousedlíků a nově příchozích) to byli například Slováci, Ukrajinci, Poláci, Maďari. Pochopitelně se zde autorka věnuje i Němcům, kteří zde zůstali (odborníci, antifašisté a Němci ze smíšených manželství), samostatně je pak rozebrána problematika německojazyčných židů.

Velkou pozornost věnuje Frauke Wetzel Romům, kteří nebyli ze strany úřadů vnímáni jako samostatná národnost, nýbrž sociální skupina, a byli vystaveni silnému asimilačnímu tlaku. Specifickou skupinou byli reemigranti ze Sovětského svazu, Německa, Francie a dalších zemí. Dále zde žili Řekové, kteří uprchli před občanskou válkou. Jak autorka správně upozorňuje, měla na proces budování vztahu obyvatel k městu a regionu kromě značné etnické diverzity vliv také velká fluktuace obyvatelstva, přetrvávající nejméně do šedesátých let.

Samostatná kapitola je věnována přejmenování ulic, náměstí, parků a dalších veřejných míst. K němu docházelo v několika fázích. Bezprostředně po válce byly odstraněny německé názvy a přejmenována prostranství upomínající na německé osobnosti. Další přejmenování v intencích komunistického režimu se uskutečnilo počátkem padesátých let. S rozrůstáním města a přičleňováním okolních obcí následovala v osmdesátých letech další vlna přejmenování a pojmenování nových ulic, během které se do veřejného prostoru vrátila jména německých osobností, byť jen výjimečně (Karl May, Richard Wagner, malíř Ernst Gustav Doerell). K poslední vlně přejmenování pak došlo po roce 1989. Názvy veřejných prostranství zkoumá autorka z hlediska jejich vlivu na pocit sounáležitosti obyvatel s městem, přičemž konstatuje, že tato funkce byla v Ústí nad Labem poměrně malá vzhledem k častému přejmenovávání a skutečnosti, že jen ve výjimečných případech byla veřejná prostranství pojmenována po regionálních osobnostech, případně byly tyto regionální osobnosti většinou obyvatelstva vnímány negativně.

Vzpomínkové kultuře se Frauke Wetzel věnuje i v další kapitole, která se zabývá pomníky a výročími. V jejich případě byla po skončení druhé světové války a vysídlení Němců zřejmá snaha zdůraznit národnostně české prvky v dějinách Ús-

tecka, integrovat tuto oblast do národních českých dějin. Tuto funkci velmi dobře plnil pomník Přemysla Oráče ve Stadicích, zřízený zde již v roce 1841 šlechtickým rodem Nosticů, který byl po válce využíván k významným symbolickým aktům, jako bylo slavnostní předávání dekretů o vlastnictví konfiskované půdy a zemědělského majetku novým českým majitelům v roce 1946. Tehdejší interpretace významu pomníku byla vyjádřena nově doplněným nápisem „Vláda vrátila se do rukou tvých, ó lide český“. Podobně symbolický význam byl přisuzován pomníku, připomínajícímu husitské vítězství v bitvě Na Běhání v roce 1426. První pomník z roku 1926 byl zničen nacisty za druhé světové války, ale v padesátých letech byl postaven nový, který v osmdesátých letech musel ustoupit těžbě uhlí. Autorka se věnuje i vzpomínkové kultuře po roce 1989, například odhalení pamětní desky obětem tzv. ústeckého masakru z 31. července 1945 na mostě dr. Edvarda Beneše v roce 2005.

Poměrně důležitou úlohu v procesu vytváření vztahu obyvatel k městu a regionu přisuzuje autorka zprostředkování a popularizaci historie prostřednictvím muzea, výstav, časopisů, odborných knih a spolků. Upozorňuje například na skutečnost, že navzdory snahám politické moci navazovala práce ústeckých muzejníků po válce do velké míry na jejich německé předchůdce, například překládáním výstavních textů. Pozornost je věnována také odborným i popularizačním aktivitám po roce 1989 zaměřeným na téma česko-německých vztahů, jejichž významným centrem se stalo právě Ústí nad Labem. Připomenuta je též poválečná historiografická a vlastivědná produkce vysídlených Němců z Ústí nad Labem, zejména životní dílo nejvýznamnějšího německého ústeckého historika Franze Josefa Umlaufa *Geschichte der deutschen Stadt Aussig* a jeho recepce v prostředí vysídlených ústeckých Němců.²

Samostatnou kapitolu věnuje Frauke Wetzels otázce, jak o Ústí nad Labem pojednávaly dobové cestovní průvodce, obrazové knihy a zprávy o cestách. Rozebírá, jakým způsobem čeští, převážně místní autoři konstruovali obraz města, jaké aspekty zdůrazňovali a jaké pomíjeli. Obraz ztraceného domova pozoruhodným způsobem zprostředkovává analýza textů a fotografií od autorů z řad vysídlených Němců, které vyšly v samostatných publikacích, jako například knize Maxe Riedla *Das heutige Nordböhmen*,³ nebo byly publikovány ve vysídleneckém tisku, především časopise *Aussiger Bote*.

2 Franz Josef UMLAUFT, *Geschichte der deutschen Stadt Aussig. Eine zusammenfassende Darstellung von der Stadtgründung bis zur Vertreibung der Deutschen*, Bayreuth 1960.

3 Max RIEDL, *Das heutige Nordböhmen. Ein Tatsachenbericht in Wort und Bild*, München 1958.

Poslední kapitola se věnuje Severočeským tukovým závodům, dřívějším Schichtovým závodům, vedle chemičky nejvýznamnějšímu průmyslovému podniku v Ústí nad Labem. V duchu zaměření knihy je zde spíše než vývoj firmy tematizován obraz firmy a rodiny Schichtových v kolektivní paměti vysídlených Ústečanů i nových obyvatel, nejznámější produkt firmy mýdlo s jelenem jako místo paměti nebo otázka zaměstnávání Němců a Romů v poválečné továrně.

Jak již bylo řečeno v úvodu této recenze, kniha Frauke Wetzel není uceleným přehledem dějin Ústí nad Labem po druhé světové válce. Přesto přináší díky vhodně zvoleným tématům mnohostranný pohled na vývoj města, a především na jeho poválečné i předválečné obyvatele. U nich stojí v popředí zájmu autorky především jejich vztah k městu a regionu, ale čtenář se dozví mnohé i o jejich mentalitě. Oceňuji zejména komplementární analýzy vybraných témat z hlediska poválečných, především českých, i předválečných, především německých, obyvatel Ústí nad Labem. Další skupina, které autorka přisuzuje velký význam, Romové, vychází z hlediska zkoumání identifikace s městem naopak v podstatě naprázdno. To je dáno hlavně nedostatkem toho typu pramenů, o které se práce opírá. K důkladnému zpracování tohoto tématu by byl zapotřebí mnohem rozsáhlejší výzkum a jiné metody práce (toho je si ostatně autorka vědoma a naznačuje to v úvodu).

Frauke Wetzel se nepokouší zevšeobecnit závěry učiněné v Ústí nad Labem, a to je správně, protože i v rámci severních a severozápadních Čech byl proces identifikace nových obyvatel s jejich novým domovem v jednotlivých městech z různých důvodů odlišný – například v Liberci byla situace jiná než v Ústí nad Labem. Přesto mají mnohé její závěry širší platnost než jen pro samo zkoumané město.

Lze si jistě představit využití některých písemných pramenů, které autorka opomněla, její výběr archivních i publikovaných pramenů včetně dobového tisku je však poměrně reprezentativní a tvoří solidní oporu pro její závěry. Práci by ovšem prospěla rozsáhlejší práce s pamětníky (autorka natočila deset rozhovorů, ale jen část z pamětníků zažila dobu krátce po skončení druhé světové války a jen jediný z narátorů má úzký vztah k romskému prostředí).

V textu je, bohužel, poměrně velké množství faktografických chyb a nepřesností. Např. není pravda, že by z československých měst byly za druhé války bombardovány jen Ústí nad Labem, Chomutov a Praha (s. 22). Výsledky obecních voleb na jaře 1938 jsou v knize prezentovány jako výsledky prosincových doplňovacích voleb do Říšského sněmu (s. 34). Dobově podmíněné texty českých historiků z 60. let jsou mylně datovány do 90. let (s. 203). V medailonku ústeckého architekta a urbanisty Vladimíra Provazníka autorka pracuje s některými životopisnými

údaji jeho jmenovce-spisovatele, což následně ovlivňuje její hodnocení Provazníkovy vztahu k Ústí nad Labem (s. 246–248). Podobných omylů by se dalo jmenovat ještě několik.

Přes tyto kritické výhrady se domnívám, že kniha Frauke Wetzel je přínosná pro poznání poválečného Ústí nad Labem i širšího regionu a jeho obyvatel. Vysvětluje příčiny řady problémů, které si tento kraj nese dodnes. Právě otázka identifikace obyvatel s městem a krajem zůstává i v dnešní době jedním z nejpálčivějších problémů této oblasti, na jehož řešení závisí do značné míry její budoucnost. I proto si myslím, že kniha by měla vzbudit zájem širší české veřejnosti zejména v severozápadních Čechách, ale nejen tam. Z tohoto důvodu bych uvítal její brzké vydání také v českém překladu.

Tomáš Okurka

Stanislav HOLUBEC

Nešťastná revolucionářka. Myšlenkový svět a každodennost Luisy Landové–Štychové (1885–1969)

Praha, Nakladatelství Lidové noviny – Historický ústav AV ČR 2021, 456 s., ISBN 978-80-7422-809-4 (NLN), ISBN 978-80-7286-379-2 (HÚ).

Stanislav Holubec na úvod své knihy o anarchistce, komunistce, etablované ikoně režimu i ženě v domácnosti Luisy Landové–Štychové shledává šest důvodů, proč se jí zabývat. Na prvním místě uvádí absenci většího množství moderních životopisů političek 20. století, ovšem jmenuje příklady především z první poloviny tohoto století a je třeba připustit, že v té době žen v politice nebylo právě nepřehledné množství. Zároveň je třeba zvažovat, že hlavní hrdinka tohoto díla žila ještě hluboko v jeho druhé polovině, a práci je tak možné považovat za jistý druh průkopnictví k modernímu výzkumu žen do politiky zainteresovaných v padesátých a šedesátých letech 20. století. Za druhý důvod pro výzkum považoval autor existenci korespondence, deníků a zápisků odhalující soukromý život, což je z poněkud jiného úhlu pohledu zopakováno i v důvodu šestém. Třetím důvodem je určeno „outsiderství“ provádějící podle autora sledovanou osobnost s výjimkou několika krátkých období po celý život. Za čtvrtý důvod pokládá Stanislav Holubec její obecně malou známost, čemuž by se možná dalo oponovat: záleží na úhlu pohledu. A pátým důvodem se stala již zmiňovaná délka veřejného působení probíhající v několika státních útvarech a politických režimech. Takto pojmenované důvody jsou nepochybně